

ערכת הדרכה מיוחדת בנושא "תנועת הבריה" "

מורשת, מרכז בינלאומי לתיעוד, חקר ולהוראת השואה ע"ש מרדכי אנילביץ', גאה להגיש לך, המורה, חומרי לימוד המסייעים בהוראת תכני לימוד על השואה, על מלחמת העולם השנייה ועל זיכרון השואה. ערכה זו נכתבה בשיתוף עם עמותת מורשת הבריה.

קהל היעד: כיתות י"א - י"ב

רקע

תנועת הבריה נולדה מתוך מציאות קשה שפקדה את ניצולי השואה עם תום מלחמת העולם השנייה. בין השנים 1945-1948, פעלו באירופה קבוצות מאורגנות של ניצולים, חברי תנועות נוער ציוניות ולוחמים יהודים לשעבר, במטרה לסייע ליהודים לצאת ממזרח אירופה ולהגיע לארץ ישראל. הפעילות התבצעה בדרכים לא-רשמיות: העברות גבול חשאיות, זיופי מסמכים ושיתופי פעולה עם ארגוני סיוע יהודיים וציוניים. תנועת הבריה סימלה את המעבר מחורבן לתקומה – את התעוררות הרצון לחיים, לקהילה ולבניית עתיד חדש בארץ ישראל.

הוראת נושא זה מזמינה את התלמידים להכיר את סיפורם של הניצולים לא רק כקורבנות העבר, אלא כבני אדם שבחרו לפעול למען עתידם. באמצעות הלמידה על תנועת הבריה, ניתן להדגיש את כוח הרצון, היוזמה והערבות ההדדית שהניעו את הניצולים ואת הדור הצעיר לשוב ולבנות חיים – מהחורבן באירופה אל הדרך להקמת מדינת ישראל.

מבנה הערכה:

- שיעור 1 - סוף המלחמה
- שיעור 2 - תחילתה של תנועת הבריה
- שיעור 3 - סיפורים מהבריה
- שיעור 4 - ילדים בבריה
- שיעור 5 - העלייה לארץ

להרחבה:

1. השומר הצעיר בפולין 1913-1950 – משחר ימיה של התנועה בגליציה / עורך: יוסף שמיר. ספרית פועלים בע"מ 1991.
2. הבריחה - תנועת הבריחה מאירופה לארץ ישראל / עורכים: אשר בן נתן, דוד שיף. משרד הבטחון – ההוצאה לאור 1998.
3. עוברים כל גבול – "הבריחה" – פולין 1945-1946 / יוחנן כהן. זמורה-ביתן 1995.
4. הבריחה / יהודה באואר. ספרית פועלים.
5. בנתיבי הבריחה / אפרים דקל. הוצאת "מערכות" 1959.
6. "הבריחה" – יציאת אירופה 1944-1949 / כתיבה ועריכה: ד"ר מירי נהרי, רות קריצ'מן. עמותת מורשת 'הבריחה' 2020.
7. אחת ממעטים – חסיה ביליציקה-בורנשטיין, דרכה של לוחמת ומחנכת / ערכה: נעמי יצהר. מורשת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', 2003.
8. עקורים / מרכז המידע אודות השואה, יד ושם ביה"ס המרכזי להוראת השואה
9. באואר, יהודה (1958). הבריחה: הגירת יהודים ממזרח אירופה למרכז בשנים 1944-1948. תל אביב: מורשת - בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'
10. הבריחה הגדולה מפולין – 1945-1947 / יוחנן כהן.
11. בצל המלחמה ההיא / הלה ביידר-מזרחי
12. <https://tarasa.me/premium/61803a8cb06a5b006c6d6995> דף באתר טרסה שהוקם ע"י עמותת מורשת הבריחה ובו סיפורי הבריחה.

שיעור 1 - סוף המלחמה

מטרות:

1. הכרות עם המצב באירופה עם סיום המלחמה.
2. עיסוק בדילמות האישיות והלאומיות שהעסיקו את היהודים עם סיומה של המלחמה.
3. הבנה שסוף המלחמה הייתה תחילתה של תקופה שהביאה איתה צומת דרכים, מאבק ומאמצים רבים.

מבנה השיעור:

1. פתיחה
2. דיון
3. מצגת - תחנות בחיי היהודים אחרי המלחמה
4. דיון מסכם

הערה למורה: השיעור מלווה [במצגת](#), ועוסק בהיבטים שונים בחיי היהודים באירופה בסוף המלחמה ואחריה, בין השנים 1944-1946. סדר התחנות אינו כרונולוגי ומתאר תופעות שהתקיימו למשך תקופות שונות לאורך פרק זמן זה. תנועת הבריחה, שהשיעורים הבאים יעסקו בה, פעלה לאורך כל תקופה זו.

מהלך השיעור:

1. פתיחה

רקע: חסיה ביליצקה (שקופית 1 ו-2 במצגת) - חברה ומדריכה בתנועת השומר הצעיר בגרודנו, פולין. כשהעיר נכבשה ע"י הגרמנים במבצע ברברוסה, חסיה הצטרפה למחתרת. במחתרת עסקה בעיקר בהדרכת הנוער וחינוכו, גם בתנאים של הגטו. במסגרת פעילותה במחתרת נשלחה חסיה לביאליסטוק ושימשה שם שליחת המחתרת ואחת מהאחראיות על ניסיונות השגת נשק עבור המחתרת. לאחר חיסול הגטו הצטרפה חסיה לגדוד פרטיזנים וגם שם הבריחה נשק, תרופות וידעיות. חסיה אף הכינה עבור הצבא האדום מפה עם נתונים מודיעיניים על ביאליסטוק, ועל כך קיבלה יחד עם חברותיה את אות ההצטיינות הגבוה ביותר שניתן לאזרחים על ידי הצבא האדום. בשנת 1944 התקדם גדוד הפרטיזנים לעבר החזית מתוך ידיעה כי הוא עומד להילחם בכוחות הגרמניים. בשלב מסוים נעצר הגדוד ביער, לאחר שניתנה לו הוראה לשהות במקום מספר ימים עד להתבהרות כיוון ההתקדמות הרצוי. עם שחר התברר לחיילים כי למעשה הצבא האדום כבר התקדם לעברם והצליח לעצור את הכוחות הגרמניים, בטרם נדרש הגדוד להמשיך בלחימה. וכך היא כותבת:

"לאט לאט הקיף אותנו הצבא האדום. קודם בודדים, אחר כך קבוצות הולכות וגדלות."

לא אשכח את אושר המפגש איתם. תחושת הרווח וההצלחה. שמחה אדירה. הבלתי יאומן קורה. המלחמה נגמרה. פתאום הבנו זאת. המלחמה נגמרה! העיניים מוצפות דמעות, אבל כבר לא של בכי שלא נגמר. אלו רק דמעות מתהוות. דרך שקיפותן אני רואה עץ אלון ענקי, הולכת אליו ומתיישבת על פינת גזעו. לבד. בשקט. המלחמה נגמרה. ומה עכשיו?

בכל שנות המלחמה לא באמת חשבתי, לא באמת חשבנו, על הרגע שהיא תיגמר. זה היה כל כך בלתי מציאותי. היינו מגויסים טוטלית. לתנועה, למחתרת, לגטו, ליער. פתאום המלחמה מאחורינו ואני נשארתי בחיים. מי בכלל נשאר לי בעולם? איפה עוד יש יהודים? נותרו החברים שביער, הבנות בצד הארי, מעט יהודים שהסתתרו בעיר ולא היו במחתרת, וזהו. אני ללא משפחה. בלי אמא, אבא, אברהמל'ה ובלה, רוחל'ה וציפורק'ה, בלי כל הדודים, הדודות וילדיהם, ללא חברי לגדוד כרמל, איתם גדלתי יחד שמונה שנים, ללא המעגל הרחב של חברי בקן גרודנו, ללא אחי הלוחמים.

אילו היו שואלים בראשית המלחמה מי יישאר בחיים, איש לא היה מעלה את שמי כמועמדת ואני פחות מכולם. לא יכולתי להבין איך מכל המשפחה הרחבה שלי, מכל קן גרודנו המפואר, דווקא אני שרדתי. כל הערב ההוא נצמדתי אל גזע האלון."

2. דיון:

- מה התחושות שמתארת חסיה בסוף המלחמה?
- מה ידוע לשורדים? מה אתם מעריכים שהם מבינים על סיום המלחמה? מה הם עדיין לא יודעים?
- לאן לדעתכם ירצו להמשיך מכאן? מה האפשרויות שניצבות בפניהם?

3. יהדות אירופה בסוף המלחמה - תחנות

כל תלמיד מקבל ציור של צללית אדם ריקה (נספח בסוף השיעור). הדמות מתארת יהודי/ה באירופה של סוף המלחמה. בעזרת המצגת, נעבור לאורך תחנות שונות שמתארות את מציאות החיים באירופה בסוף המלחמה ואחריה.

כל תחנה מלווה בציטוט ותמונה, ובשאלות לדיון קצר בכיתה. בסופה של כל תחנה, התלמידים כותבים על הדמות שקיבלו:

בבטן: איך הוא מרגיש? מה התחושות שעולות בו?

בראש: איך הוא יגיב? איך הוא יתנהג במציאות כזאת?

בידיים: מה הוא צריך? מה הוא רוצה? מה חסר לו?

ברגליים: מה האפשרויות שעומדות בפניו? מה הוא יכול לעשות?

תחנה ראשונה: השחרור

רקע: בקיץ 1944 החל הצבא האדום לשחרר את השטחים במזרח אירופה. הם החלו לשחרר את מחנות הריכוז במזרח, ביניהם אושוויץ ששוחרר בינואר 1945. היהודים שנותרו בשטחים ששוחררו היו שורדי

מחנות, פרטיזנים, ואנשים שהעבירו את שנות המלחמה בבריחה ובמסתור. רבים נותרו ללא משפחה או קהילה לשוב אליה.

מופיע במצגת:

"היה זה בינואר 1945... ואני לא אדע לאן אשא רגלי. ורגלי לא נושאות את גופי הדל. ואז פניתי ללכת, אל מקור מחצבתי, אל מקום ילדותי, אל רחוב משחקי. ההיו לי כל אלה? [...] שעות רבות אני נגרר בשדות בדרך לא דרך. ואני הולך ומביט אחורה ולצדדים. הפחד והחרדה הם המלווים אותי. לאן אפנה קודם? מה אחפש? האם אמצא משהו? אני מביט על העיירה שהייתה פעם עיירתי. היכול להיות שכאן טמונים כל אלה שאיתם שיחקתי במישור הזה משחקי ילדות שונים? הייתכן שהם, ורבים אחרים, ילדים, אימהות, גברים וזקנים, לא זכו להמשך חייהם? ומתוך פחד להתאבן במקום, צעדתי קדימה והבטתי לתוך העירה שהייתה עיירתי. שממה שולטת בכל. .. עוד אני צועד והנה אני בתוכה של כיכר העיר, אותה הכיכר שהייתה הופכת בימי השוק לקן-נמלים, רועש-גועש והכל יש בו וסביבו, עולם ומלואו. כאן שיחקתי במחבואים, כאן הכרתי את הכל ואת כולם... היה זה רחוב שכולו יהודים. .. עכשיו אני נכנס אליו בפחד. אני מביט סביבי מחפש משהו מוכר, אך לא אמצא. ופחד אני להתקדם אל עבר הבית שמספרו 12, הבית שהיה פעם ביתי, שבו נולדתי, שבו צעדתי את צעדי הראשון, הבית שבו ביטאתי לראשונה "אבא" ו"אמא" ובו כולנו היינו מאושרים. עומד אני כמאובן ולפני שלוש המדרגות המובילות אל הדלת. ואין בי הכוח לעלות [...] ובעמדי בעיניים דומעות, תרתי אחרי תנועה כלשהי, חיפשתי איני יודע מה, אולי שריד של אותו חייט, צורף, סנדלר, מוכר החלב ואולי ההוא שהיה מביא מים לביתנו בדליים גדולים. ואולי מוכר הפחם שתמיד היה שחור... לא, אף אחד לא נראה. ואני עומד ולא זז ממקומי, ומתחיל לרעוד מפחד, שמא באים אלי. שמא לא גמרו את החשבון. והפחד גובר. וכאילו נכנסה בי רוח תזזית והתחלתי לרוץ. לאן אני רץ, לא אדע. ולאחור לא אביט. רץ אני כל עוד רגלי נושאות אותי."

מתוך עדותו של אליהו רזיאל

- איך אליהו מתאר את העיירה שלו לפני המלחמה?
- מה התחושות שעולות בו כשהוא מגיע לעיירה?

תחנה 2: הרפטריאציה (השיבה למולדת)

רקע: בתקופת המלחמה חיו בברית המועצות כ-300-350 אלף פליטים יהודים אזרחי פולין. חלק מהפליטים - בעיקר אלה שהתגוררו עד הכיבוש הנאצי בשטחים המערביים של פולין - ברחו לשם בשנים 1939-1940 מאימת הגרמנים. אחרים, מהאזורים המזרחיים של פולין שנכבשו על ידי הצבא האדום בהתאם להסכם ריבנטרופ מולוטוב, הוגלו בכוח לברית המועצות על ידי השלטונות הסובייטים. עם סיום המלחמה בשנת 1945 הביעו רוב הפליטים את רצונם לחזור לפולין. בעקבות פנייה של שלטונות פולין לברית המועצות, אפשרה בריה"מ לפולנים וליהודים פולנים לחזור לארצם. ב-6 ביולי 1945 נחתם ההסכם בין שתי הממשלות, ובינואר 1946 התחילה הרפטריאציה (החזרה למולדת) שנמשכה כשמונה חודשים, עד סוף חודש אוגוסט 1946. בחודשים אלה חזרו לפולין 157 אלף יהודים.

מופיע במצגת:

"משהחלה הרפטיאציה, היא גאתה והלכה והגיעה להיקף ממלכתי. באמצעותה הגיעו כ-150,000 יהודים מרוסיה. הם באו בקרונות ובשיירות. הם נהרו מכל הכיוונים – מרוסיה, מאוקראינה ומאסיה – שם בילו את שש שנות המלחמה. בין הבאים היו משפחות מטופלות בילדים ותינוקות רבים ושרידי היהדות בפולין, ששיכלו את ילדיהם בימי השלטון הנאצי, ראו לפנייהם פתאום יהדות חדשה, בעלת פרצוף אנושי שונה. בפולין נותרו אנשי-מחנות, אנשי-יער, פרטיזנים וחייילים לשעבר, גלמודים ועירייים כולם. ואילו כאן נהרו ובאו משפחות עמוסות בילדים, למודי עוני ורק מעטים מאוד בעלי רכוש. כל תכנון עתידי של יהודי פולין קיבל ממדים חדשים."

אפרים דקל, בנתיבי הבריחה, מערכות, 1958, עמ' 26

- **איך מתאר אפרים את הפליטים שחזרו לפולין?**
- **מה ההבדל בינם ובין היהודים שנותרו בפולין?**
- **מה לדעתכם מחכה להם בערים, בעיירות ובכפרים אליהם הם חוזרים? איך הם יתקבלו שם?**

תחנה שלישית: אנטישמיות ופוגרום קילצה

עם הופעת הניצולים בפולין,

האנטישמיות בפולין הגיע לשיאה בפוגרום קילצה ביולי 1946. לעיר קילצה, כמו למקומות רבים נוספים באירופה חזרו אחרי המלחמה כמאתיים יהודים, ומכיוון שבתיהם היו תפוסים על ידי מי שפלשו אליהם בעת המלחמה, הוועד היהודי המקומי שיכן את רובם בבניין אחד שהועמד לרשותו. ילד פולני נעלם ב-1 ביולי 1946 וחזר למשפחתו רק לאחר יומיים. כדי להימלט מעונש סיפר כי היהודים חטפו אותו וכלאו אותו ב"בניין היהודי"; הוריו התלוננו במשטרה, ובעיר פשטה שמועה כי היהודים חטפו ילד כדי להשתמש בדמו וכי בבניין היהודי כלואים עוד ילדים.

המשטרה יצאה לערוך חיפוש, מצאה בבית כלי נשק ואסרה כמה יהודים. לאחר מכן יצאו הדברים מכלל שליטה: המונים פשטו על הבית, התגברו על השוטרים (שחלקם שיתפו פעולה עם המתפרצים), השליכו יהודים מבעד לחלונות, רצחו אותם באכזריות והשליכו את גופותיהם לרחוב. בתחנת הרכבת נרצחו יהודים שבאו לעיר, המהומות התפשטו לאזורים סמוכים, ויהודים אף הושלכו מרכבות נוסעות. גם כוחות משטרה הותקפו, והמשטרה הייתה חסרת אונים ורצון להתעמת עם הרוצחים. בעיר נפוצו שמועות כי זו פרובוקציה של הקומוניסטים, ואילו השלטונות דיברו על קשר של הימין הקיצוני. מעל 40 יהודים נרצחו.

בסך הכל, בשנים 1945-1948 נרצחו בפולין כ-1000 יהודים.

- **איך לדעתכם הפוגרומים משפיעים על היהודים בפולין?**
- **איך לדעתכם השלטון הפולני יגיב לאירועים?**

הממשלה הפולנית החליטה לנקוט יד קשה נגד מחוללי הפוגרום, בו השתתפו תושבי העיר. במשפטים שנערכו זמן קצר לאחר מכן הושטו על המעורבים גזרי דין חמורים, כולל הוצאות להורג. המדיניות

שעמדה מאחורי צעדים אלה ביטאה גם את הנחישות להגן על מעמדה של המשטרה מול הפופולריות של המחתרת הימנית החמושה, שניהלה קרבות גרילה נגד הצבא וכוחות הביטחון, הנשלטים לטענתה על ידי הקומוניסטים והיהודים. צעדי הממשלה הוערכו אמנם על ידי היהודים, אבל הם היוו גם מלכוד עצמי לממשלה - היה בהם כדי לשמש "הוכחה" נוספת להשתעבדותה ליהודים לכאורה. מצב זה הביא להסכם בלתי רשמי שאפשר יציאה יהודית המונית בחודשי יולי-ספטמבר, תוך שיתוף פעולה מעשי בין יחידות הצבא והמשטרה לבין "הבריחה".

תחנה רביעית: מחנות העקורים

רקע:

לאחר מלחמת העולם השנייה הקימו בעלות הברית המערביות מחנות עקורים באזורים בהם שלטו בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה. במחנות אלה שהו ניצולי מחנות ריכוז ששוחררו בידי בעלות הברית על אדמת גרמניה, מרביתם לא יהודים. התנאים במחנות אלה היו קשים ביותר, בייחוד בראשית קיומם. רבים ממחנות אלה היו בעברם מחנות ריכוז ומחנות צבא גרמניים. כך מצאו עצמם ניצולי שואה שוב מאחורי גדרות תיל, סובלים ממחסור במזון, לבוש ותרופות. במחנות העקורים שכנו לעתים יהודים לצד בני לאומים אחרים, ביניהם אנטישמים וכאלה שבתקופת המלחמה פגעו ביהודים. בקיץ 1945 כתב ארל הריסון, שליחו של נשיא ארצות הברית הארי טרומן, דו"ח על מצבם הקשה היהודים במחנות העקורים.

מופיע במצגת:

"הצורך הראשון והפשוט ביותר של האנשים הללו הוא הכרה במעמדם האמיתי. בכך אני מתכוון למעמדם כיהודים סירוב להכיר ביהודים ככאלה משפיע על עצימת עיניהם של הגרמנים סביבם, ועשוי להביא לרדיפות ברבריות נוספות"
מתוך דו"ח הריסון

- על איזה בעיה הריסון מצביע בדו"ח?

רקע:

בעקבות הדו"ח הועברו העקורים היהודים למחנות נפרדים, החלו לנהל באופן עצמאי היבטים רבים בחייהם ותנאי חייהם שופרו. האמריקאים אפשרו לארגוני סעד יהודיים מארצות הברית וכן לפעילים ארץ ישראלים לפעול במחנות.

מופיע במצגת:

"היו פנים והיו פנים. היו אנשים שעדיין לא יצאו מן היער ... לא שבו מהחזית...
כל מה שהיו אמורים להגיד - ולא אמרו - ניבט בעיניהם. והעיניים, הו, הו, העיניים דיברו את כל מה שהשפה לא יכולה להביע. והיו פנים שגם התקווה ניבטה מהם, גם החיוך. והיו זרועות-אם שחבקו כבר תינוק שזה עתה יצא לעולם. וכולם מצפים: מה יגיד לנו העולם "בכבודו ובעצמו" על העתיד?!"

שלום חולבסקי, מחנות העקורים בגרמניה ואוסטריה 1946-1948

- איך מתוארים בקטע יושבי המחנה? מה הלך הרוח במחנה?
- למה הכוונה במשפט האחרון - (וכולם מצפים: מה יגיד לנו העולם "בכבודו ובעצמו" על העתיד)? מה ניתן להבין ממנו על מצבם ומעמדם של היהודים הניצולים?

הערה למורה: תחילה יש ניצולי שואה מעטים במחנות. רבים מהניצולים שהגיעו למחנות מגיעים אליהם בהמשך במסגרת פעילות "הבריחה", מפולין, בריה"מ, רומניה וצ'כוסלובקיה.

תחנה חמישית: איסור עלייה לארץ

רקע: על פי מדיניות הספר הלבן, הבריטים בארץ נתנו אשרות עלייה מועטות לארץ ישראל ונהגו ביד קשה כלפי מי שניסו לעלות ארצה. החל מ-1946, החלו להישלח מעפילים שהגיעו לחופי הארץ למחנות מעבר בקפריסין.

"שני אסונות קרו לנו. אסון החורבן, אסון ששת המיליונים, כריתתו של החינוך באיברי-העם. האסון השני הוא בכך, שבין אירופה וארץ-ישראל משתרע ים אפל, שמעליו חדלו לעבור שיירות-העולים".

אבא קובנר, נאום "שליחותם של האחרונים", 17.7.1945

- למה אבא קובנר מתאר את הדרך החסומה לארץ ישראל כאסון?
- אילו ברירות המצב מותיר לניצולים באירופה?

4. דיון מסכם:

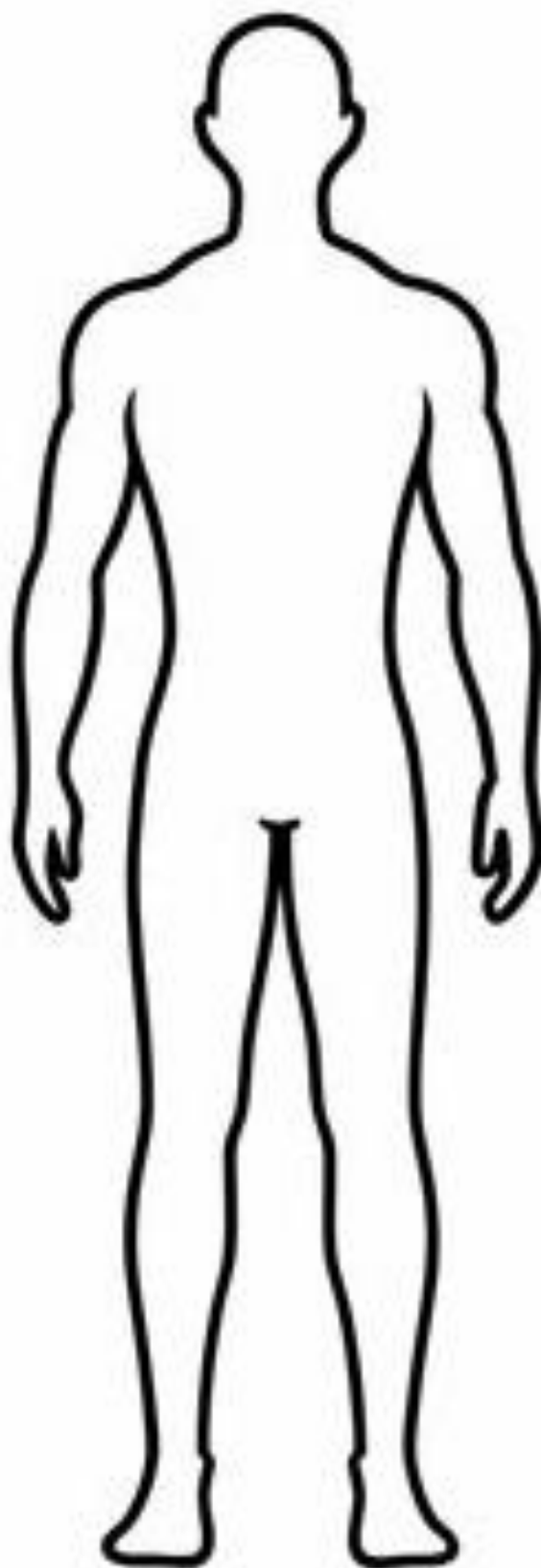
אוספים את התשובות שכתבו בתוך הדמות לאורך התחנות.

- מה ניתן ללמוד על מצבם של היהודים באירופה אחרי המלחמה?
- מה מעסיק אותם ברמה האישית? וברמה הלאומית?
- מה האפשרויות שעומדות בפניהם?

מורשת

מרכז בינלאומי לתיעוד, לחקר
ולהוראת השואה ע"ש מרדכי אנילביץ'

שיעור 2 - תחילתה של תנועת הבריחה

מטרות:

- היכרות עם המניעים והרקע להקמת תנועת הבריחה
- הבנה שתנועת הבריחה הוקמה מתוך תחושת אחריות על העם היהודי

מבנה השיעור:

1. פתיחה - מעגלי האחריות
2. תנועות הנוער
3. השליחים מהארץ
4. הברחת גבולות?

למורה: השיעור הקודם עסק בתיאור מצבם של היהודים באירופה עם סופה של מלחה"ע השנייה. בשיעור זה נכיר את תחילת דרכה של תנועת הבריחה, על רקע המצב באירופה. דרך סיפורם של השורדים חברי תנועות הנוער, יחד עם השליחים מארץ ישראל, נבין מה הניע אותם להתחיל את מפעל הבריחה.

מהלך השיעור:

1. פתיחה - מעגלי האחריות:

כל תלמיד מקבל דף עבודה ועליו מעגלים (נספח בסוף השיעור).

- אני
- המשפחה שלי
- החברים שלי
- בית הספר שלי
- היישוב שאני גר/ה בו
- מדינת ישראל
- העם היהודי

בכל אחד מהמעגלים כותבים:

- איזה אחריות יש לי כלפיו
- איזה אחריות יש לו כלפיי

משתפים בתשובות. שאלות לדיון:

- האחריות שלכם כלפיי המעגלים השונים ולהיפך, באה לידי ביטוי? תנו דוגמאות?
- מה האחריות הזאת דורשת מכם?
- איפה עובר גבול האחריות שלי? האם יש מעגלים שאני לא אחראי עליהם?
- מה מייצר באנשים תחושת אחריות?

השיעור הקודם עסק במצבם של יהודי אירופה בסוף מלחמת העולם השנייה. רבים מהשורדים נותרו פליטים בארץ מוצאם או במקום שברחו אליו, או במחנות העקורים. הם סבלו מאנטישמיות, והדרך לארץ ישראל נחסמה בפניהם. בקרב שארית הפליטה שררה התחושה שאין לאן ללכת.

- **על מי מוטלת האחריות על היהודים שנותרו באירופה? מי אמור לפתור את מצבם? (מדינות המוצא שלהן? בעלות הברית? אומות העולם? יהודים מארץ ישראל/משאר העולם? הם בעצמם?)**

בשיעור זה נכיר את תחילת פעילות תנועת הברחה ואת האנשים שעמדו מאחוריה - שורדים שבחרו לקחת אחריות על גורלה של שארית הפליטה באירופה, ואנשי היישוב שבחרו לעזוב את ארץ ישראל כדי לסייע לאחיהם באירופה.

2. תנועות הנוער והקמת ה"ברחה"

הסבר: בראשית המאה ה-20 החלו לקום באירופה תנועות נוער ציוניות, שעסקו בהכשרת חבריהן לחיים בארץ ישראל ולעלייה ארצה. במהלך המלחמה פעלו התנועות במחתרות שעסקו בהברחת יהודים מחוץ לגבולות הכיבוש הגרמני - במסגרת פעולות הצלה או על במטרה שיעלו לארץ. בשטחים ששוחררו במזרח אירופה החל מקיץ 1944, החלו להתארגן הניצולים-חברי התנועות מחדש. התנועות ספגו אבדות רבות במהלך המלחמה, והשורדים המעטים מתוכן איבדו חברים רבים לתנועה, כמו גם בני משפחה וקהילות. חברי התנועות מצאו אחד את השני וניסו להבין - האם נותרה עוד תנועה? איך אפשר להחזיר אותה לחיים? ומה תפקידה במציאות הקשה שהמלחמה והשואה השאירו אחריהן? בעיר לובלין ששוחררה מידי הנאצים התכנסו חברי תנועות הנוער שהגיעו מגדודי הפרטיזנים ביערות, מהמחתרות בגטאות, מברית המועצות ועוד. בכינוס ניסו לענות על שאלה גדולה שניצבה בפניהם: **האם התנועות צריכות לצאת מיד מפולין לכיוון ארץ ישראל, או שעליהם להישאר בפולין ולדאוג לשארית הפליטה שנותרה באירופה?**

מתחלקים לשתי קבוצות - כל קבוצה צריכה לכתוב כמה שיותר טיעונים שתומכים באחת מהתשובות לשאלה- האם עליהם לעלות מיד לארץ או להישאר לדאוג לשארית הפליטה שנותרה באירופה לאחר הכתיבה מתכנסים לדיון:

- **אילו סיבות יש להם לרצות לצאת מיד מפולין?**
- **אילו סיבות יש להם לרצות להישאר?**
- **מה הם יכולים לעשות עבור שארית הפליטה?**
- **מה לדעתכם צריכים להיות תפקידיהם תנועות הנוער הציוניות באירופה במציאות של סוף המלחמה? כלפי מי יש להם אחריות - המפעל הציוני בארץ? יהדות אירופה שהם חלק ממנה? שרידי התנועה? כלפי עצמם?**
- **מה לדעתכם הם יבחרו לעשות?**

הסבר: בפגישה בלובלין הייתה הסכמה רחבה בקרב המשתתפים - על שורדי התנועות להקים מתוכם מנהיגות שתוביל ותדריך את שארית הפליטה בדרך לארץ ישראל. בפגישה זו הונחו היסודות להקמת תנועת "הבריחה".

חברי התנועות בחרו לעשות זאת מתוך מחויבות לרעיון הציוני, ומתוך התפיסה שלא ניתן עוד לקיים קהילה יהודית באירופה. בנוסף, הם ראו בעלייה לארץ צעד ראשון בשיקום חייה של שארית הפליטה. יחד עם הבחירה לסייע לשארית הפליטה להגיע לארץ ישראל, הקימו התנועות השונות "קיבוצי הכשרה" לחבריהן ששרדו. עוד מלפני המלחמה, הוקמו ע"י תנועות הנוער חוות וקיבוצי הכשרה שתפקידן היה להכין את חברי התנועה לעלייה ארצה, הן מבחינה פיזית ומקצועית - הכשרה חקלאית לדוגמה, והן מבחינה רעיונית. לקיבוצי ההכשרה אחרי המלחמה היה תפקיד כפול - גם להכין את החברים לעלייה ארצה, וגם להוות מסגרת ומעין "משפחה חדשה" לחברי התנועה שאיבדו את משפחתם במלחמה. בקיבוצים חיו בצורה שיתופית, בדומה לקיבוצים בארץ.

- למה דווקא תנועות הנוער הן אלו שבחרות להוביל מהלך כזה לדעתכם?

- כיצד התנועות תופסות את תפקידן כלפי שאר העם?

המשימה העיקרית של "הבריחה" הייתה לעודד, לארגן ולכוון את שארית הפליטה לעבר חופי הים דרך ארצות המעבר וגבולותיהן. להשגת המטרות האלה יצאו החוליות של פעילי "הבריחה" לחפש דרכים נסתרות למעבר הגבולות.

בסוף 1944 ובתחילת 1945 קבוצות רבות כווננו בעיקר לרומניה, והקיפו למעלה מאלף איש. הקבוצות הגיעו ליעדיהן, כשהמעבר נעשה בסתר או על ידי שוחד לשומרי הגבול, אבל המטרה העיקרית - העפלה דרך הים השחור, לא יצאה לפועל. החל מאביב 1945 הועברו המסלולים העיקריים של "הבריחה" מערבה, והקבוצות הופנו בעיקר דרך צ'קוסלובקיה לאוסטריה ומשם לאיטליה. עד סוף אפריל 1945 יצאו בדרכי "הבריחה" כ-2,500 איש.

תקופה זו, מחורף 1944 עד לאביב 1945, כללה נדידת אוכלוסייה רבה בחלקיה המשוחררים של אירופה. כשלושים מיליון איש - שבויים אסירי מלחמה, עקורים, גולים ואסירי מחנות, אזרחים פולנים, רוסים, יוגוסלבים, צרפתים, יוונים ואחרים, נדדו בדרכי אירופה, ברגל וברכב, עם ובלי תעודות, כדי לשוב לארצם ולבתייהם. "הבריחה" השתלבה במצב ששרר באירופה, והיוצאים במסגרתה התחזו ליוונים, לבולגרים, לרומנים, וכו'.

ממאי ועד ספטמבר יצאו למעלה מ-20,000 איש, כשחברי "הקיבוצים" היוו כשליש מכלל היוצאים. חברי הקיבוצים השתתפו באיוש נקודות המעבר והיו חלק מצוות הפעילים. מספרם הכולל של פעילים אלו לא עלה על 250 איש במהלך כל 1945 ו-1946. רבים מהם עברו לאחר סיום פעילותם בפולין לארצות המעבר, כדי להמשיך שם במלאכתם. סביבם פעלו עוד מאות מדריכים בקיבוצי הכשרה, חיילים ופעילים ציונים רבים.

- מי היו אותם פעילים? (איסוף תשובות ראשוני)

3. השליחים מהיישוב היהודי

הסבר: במהלך מלחמת העולם השנייה החלו להגיע ליישוב היהודי בארץ ידיעות על המתרחש באירופה. נוכח הידיעות, התנדבו רבים מבני היישוב בארץ ישראל לצבא הבריטי כדי להשתתף במלחמה נגד גרמניה הנאצית. במהלך המלחמה התנדבו 38,000 יהודים לשרת בצבא הבריטי, מתוכם כ-4,000 נשים, מספר רב ביותר ביחס לאוכלוסיית היישוב הכוללת באותה עת, שמנתה כ-431,000 איש. לאורך המלחמה אנשי היישוב, שנציגיו הרשמיים תמכו בגיוס לצבא הבריטי ועודדו אותו, התגייסו לחילות השונים בצבא הבריטי. בשנת 1944 הוקמה הבריגדה היהודית - חטיבה בצבא הבריטי שהורכבה כולה מיהודים, בעיקר אנשי היישוב. הבריגדה לחמה בחזית האיטלקית, ופעלה בעברית, תחת דגלם של אנשי היישוב ותחת סמל מגן הדוד.

דיון:

- **אנשי היישוב הציונים היו מיעוט קטן שבחר לעזוב את החיים בגולה ולעלות לארץ כדי להקים מדינה, רעיון שנדחה על ידי רבים מהיהדות בגולה, שבחרו לא לעלות לארץ. למה הם בוחרים לעזוב את מפעלם וללכת להילחם באירופה?**
- **איזו אחריות יש לדעתכם לאדם שחי בארץ ישראל על היהודים שחיים באירופה בתקופה הזאת?**
- **איך לדעתכם היהודים באירופה הרגישו כלפי היישוב בארץ לאורך המלחמה?**
- **מה היו התחושות שיתעוררו כלפי הגעתם לאירופה במהלך המלחמה ואחריה? איך זה לפגוש פתאום אדם שהגיע לסייע מארץ ישראל?**

הסבר: יהודי איטליה פגשו את החיילים מארץ ישראל, יחד עם חיילים יהודים ששירתו בצבאות בעלות הברית (רובם בצבא ארה"ב). הופעתם עוררה התרגשות עצומה. בכל מקום אליו הגיעו, יהודי המקום הקיפו אותם וחיבקו אותם בדמעות. החיילים החלו בפעולות סיוע ספונטניות ליהודי איטליה, ובפברואר 1944 הקימו את "המרכז לגולה" שמטרתו לסייע לניצולים היהודים.

בסיום המלחמה הוצבה הבריגדה בעיר טרוויזו, סמוך לגבול איטליה עם יוגוסלביה ואוסטריה. משלחות של חיילים יצאו מטרוויזו למזרח אירופה ולמחנות העקורים באוסטריה ובגרמניה, ובמהרה הגיעו אל חיילי הבריגדה ניצולים מכל רחבי אירופה. בין החודשים מאי-יולי 1945 (תקופה של חודשיים בלבד) הוברחו כ-15,000 יהודים לטרוויזו, שם זכו לטיפול ומזון, ומשם יחידות ההובלה היהודיות בצבא הבריטי העבירו אותם למרכזי הפליטים בדרום איטליה.

ביולי 1945 הועברו חיילי הבריגדה לבלגיה והולנד. כ-150 חיילים נשלחו על ידי מוסדות היישוב לפקח על העבודה הארגונית והחינוכית במחנות העקורים, לארגן תחנות בריחה באוסטריה ובגרמניה ולסייע בהכנות לעליה ב'. חיילים אחרים התמקדו ברכישת נשק לארגון ההגנה. בהדרגה העביר "המרכז לגולה" את רשת מוסדות החינוך והסעד שהקים לידיה של הסוכנות היהודית.

המוסד לעליה ב' -

המוסד לעליה ב' מוקם כבר בשנת 1939 כשלוחה של ארגון "ההגנה" על מנת לעסוק בענייני ההעפלה תחת המנדט הבריטי. לאחר שבתחילת המלחמה עסק המוסד בהעלאת יהודי הבלקן ומדינות ערב, פסק מפעילותו בשנים 1942-1944. בראש המוסד לעליה ב' עמד שאול אביגור. במוסדות היישוב בארץ דנו רבות בסוגיית היהודים באירופה אחר המלחמה. רבים מהמשתתפים חשבו שאם התנועה הציונית לא תצליח להעלות במהרה אלפים מיהודי אירופה, ייסגר חלון ההזדמנויות שנקרה בפניהם וכי עליהם לפעול במהרה. בתחילת הסתיו 1945 הגיעו לפולין שליחי המוסד לעליה ב' שהשתלבו בפעולות "הבריחה", תמכו בכל מערכותיה ודחפו לפעילות נוספת. אחריהם התחילו להגיע גם שליחי התנועות מהארץ. כל אלה הפיחו רוח ארצישראלית בקרב שארית הפליטה ותרמו תרומה משמעותית להגברת הבריחה.

בחודשי החורף והאביב 1946/1945 הוכנו והוכשרו לאורך גבולותיה המערביים והדרומיים של פולין עשרות דרכי מעבר ו"נקודות" ששימשו להכנת קבוצות היוצאים לדרך, שופרו שיטות ואמצעים להכנת תעודות וחומות, צוות הפעילים התגבש ליחידה אחת משותפת.

במחצית הראשונה של 1946 הגיעו בכמה גלים מברית-המועצות לפולין כ-170,000 יהודים, וזאת בעקבות שני הסכמי רפטריאציה שנחתמו בין ממשלות ברית-המועצות ופולין (פירוט בשיעור מס' 1). בואם של יהודים אלה שינה מאוד את הרכבה, את דמותה ואת הרגשתה של שארית הפליטה.

בקיץ 1946 מנה היישוב היהודי בפולין כ-190,000 נפש. התפתחות זו הולידה שני תהליכים: בריחה מואצת (עד יולי 1946 ומתחילת פעולתה הקיפה הבריחה כ-60,000 איש) מחד, ופרעות אנטישמיות מאידך שהגיעו לשיאן בפוגרום קיילצה. באותו יום נרצחו בעיר ארבעים ואחד יהודים ועשרות נפצעו. בעקבות מאורעות אלו אפשרו השלטונות יציאה יהודית המונית בחודשי יולי-ספטמבר, תוך שיתוף פעולה מעשי בין יחידות הצבא והמשטרה לבין "הבריחה". תוך שלושה חודשים יצאו מפולין כ-70,000 יהודים דרך צ'כוסלובקיה לאוסטריה ולגרמניה אל מחנות העקורים, ו"הבריחה" החלה לרכז את מאמציה בהברחת יהודים אל המחנות ובפעילות בתוכם.

גופים ציוניים נוספים שלקחו חלק במאמצי הבריחה הם הג'וינט (ארגון יהודי אמריקאי שדאג לרווחתם של יהודים וקהילות יהודיות שונות) והסוכנות היהודית.

- **למה היישוב היהודי הקטן בארץ, שזקוק לכל הכוחות שיש לו, בוחר להשקיע מאמצים בעלייה בלתי לגאלית(לא חוקית)?**
- **מה האינטרס של היישוב היהודי והתנועה הציונית בכלל, להשקיע במפעל מורכב ומסובך שכזה?**

4. סיכום

כל אחד חוזר לדף שמילא בתחילת השיעור. במהלך השיעור דיברנו על חברי תנועות הנוער ששרדו את המלחמה, ועל השליחים מהעולם היהודי. בחרו את אחת הקבוצות וכתבו -

מורשת

מרכז בינלאומי לתייעוד, לחקר
ולהוראת השואה ע"ש מרדכי אנילביץ'

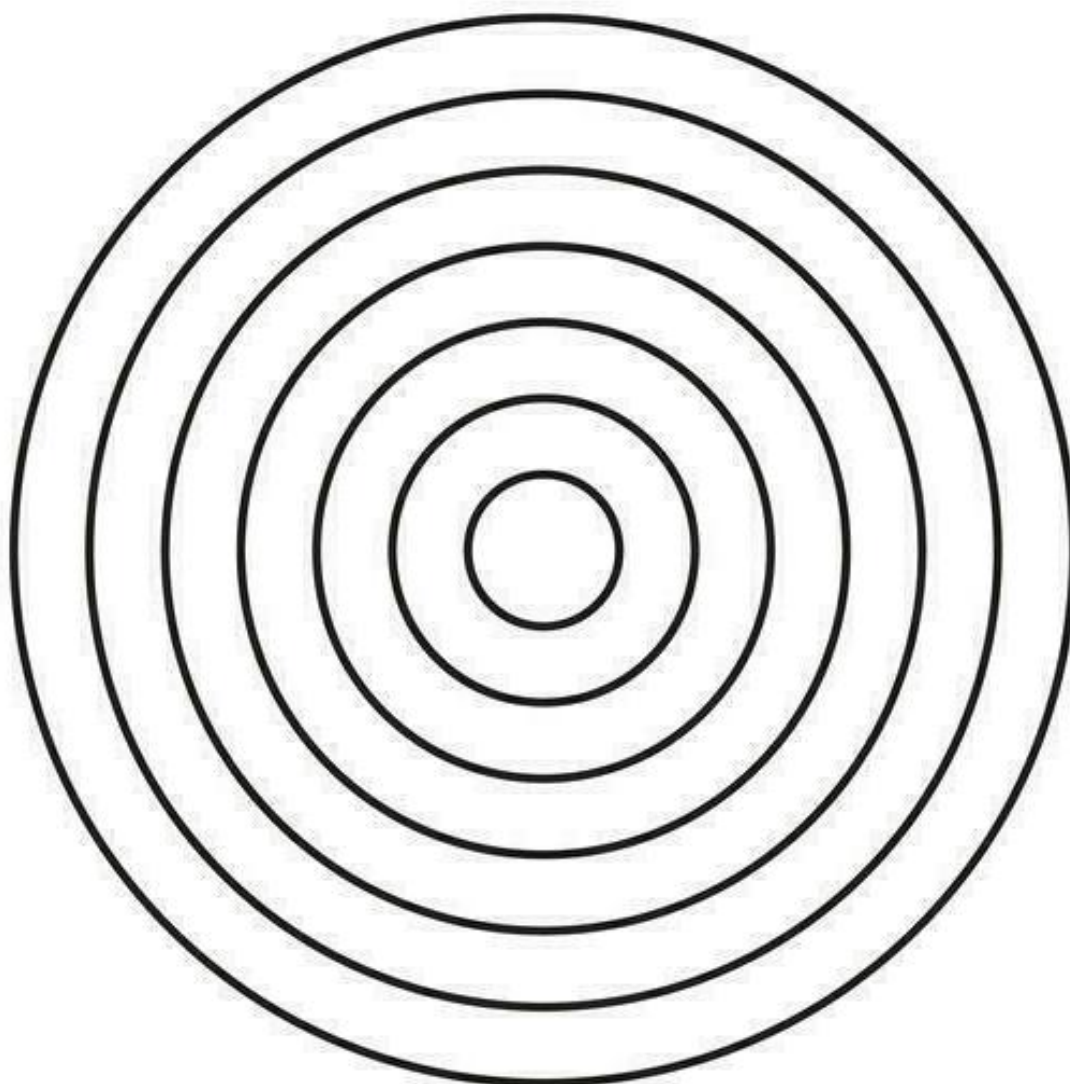
על אילו מעגלים אותה קבוצה בחרה לקחת אחריות? מה הניע אותם לעשות את זה?

ניתן לשתף בתשובות.

מורשת

מרכז בינלאומי לתיעוד, לחקר
ולהוראת השואה ע"ש מרדכי אנילביץ'

שיעור 3 - פעילות הבריחה במדינות השונות

מטרות:

1. היכרות עם מספר סיפורים מפעילות הבריחה.
2. מפגש עם מספר דילמות שאנשי תנועת הבריחה התמודדו איתם
3. הבנה שתנועת הבריחה קרתה בצורה מגוונת במספר מוקדים באירופה.

מבנה השיעור:

1. הכנה לפאזל: היכרות עם סיפורים דרך אתר טרסה
2. הפאזל: כל קבוצה מביאה את הידע שלה לטריוויה של הפאזל
3. דיון
4. סיכום

מהלך השיעור:

1. משחק משותף: הפאזל
מתחלקים לארבע קבוצות, כל קבוצה מקבלת הסבר כללי על אחד מאופני הבריחה וסיפור אישי המתאר אופן פעולה אחד מתוך תנועת הבריחה. יש להם 10 דק' ללמוד על הסיפור ותנועת הבריחה. לאחר עשר דקות הכיתה כולה מתכנסת וצריכה לענות ביחד על שאלון בצורת פאזל, כל פעם שהכיתה תענה על תשובה חלקי הפאזל יחשפו את התמונה שמאחורי.

<https://view.genially.com/68ab07d414854d4036721821/interactive-content->

בקישור הנ"ל מופיעים שני דברים מרכזיים:

- מקורות הידע שכל קבוצה כדי ללמוד על דרך בריחה אחת מתוך ארבע. כל קבוצה צריכה להיכנס גם לקישור ובשקופית השנייה ללחוץ על חלק הפאזל שבו רשום הדרך בריחה שהם קיבלו לחקור.
- הפאזל- משחק אינטראקטיבי לכל הכיתה. לאחר שכל הקבוצות לומדות על דרכי הבריחה מתכנסים ככיתה ולוחצים על הלחצן בשקופית השנייה "מתחילים לשחק".

2. דיון:

- למה לדעתכם יש עוד חלקי פאזל על המפה?
- יכולים לנסות לחשוב אם היו עוד דרכים לברוח מאירופה לארץ ישראל?
- מה הגיוני בזה שאנחנו עוד לא בטוחים שאנחנו יודעים הכל?

3. סיכום:

בדרך כלל אנחנו לומדים על מלחמת העולם השנייה ובתוכה השואה וכשהמלחמה נגמרת אנחנו מספרים על העפלה, אבל האמת היא שקורה שם משהו בין סיום המלחמה לתחילת רעיון העפלה ועליות היהודים לארץ מאירופה לאחר המלחמה.

תנועת הבריחה היא התנועה המאגדת את כלל דרכי הבריחה בתוך אירופה, וכן יכול להיות שיש עוד סיפורים ודרכי בריחה שאנחנו לא יודעים- כי אנשים לא סיפרו או שמרו את העדות שלהם ולכן עמותת תנועת "הבריחה" עדין רלוונטית כי היא ממשיכה לחפש ולאגד עדויות מאותה תקופה וכן עדין מוצאים עוד דרכי בריחה שקר באותם שנתיים שלאחר השואה.

שם	הבריגדה- מבצע הכפילים: אוריאל יוסף ויוסף טנצר	תנועות הנוער- איגוד קיבוצים אבא קובנר	השליחים מהישוב-	בתי הילדים חסיה בורנשיטין
דילמה	כחיילי הצבא הבריטי, האם לשתף פעולה עם הבריטים ולעצור את העפלה או לקחת חלק במפעל הבריחה והעפלה?	האם כדאי לעלות כמה שיותר אנשים לישראל ואז לאגד אותם לקיבוצים או לאגד אנשים באירופה לבנות את הקהילה שלהם כבר שם בחוות הכשרה	האם כדאי לעלות כמה שיותר אנשים לישראל ואז לאגד אותם לקיבוצים/לצרף אותם לקיבוצים או כדאי לאגד אנשים עוד באירופה לבנות את הקהילה שלהם כבר שם בחוות הכשרה	אילו התנהגויות לאפשר בתוך בית הילדים? האם יש סיבות שבגינם צריך "להוציא"/להעניש ילדים בבית הילדים?
שאלות	איך קרא למבצע שבו אוריאל ויוסף השתתפו? מה אוריאל היה צריך ללמד אותו? איפה הם נפגשו?	איפה רוב הקיבוצים התאחדו? נכון או לא נכון דרך הבריחה הייתה לברוח כמה שיותר אנשים לישראל כיחידים ולהתאגד בארץ לקיבוץ אילו חוויות חוו היהודים כשברחו באירופה ממקום למקום	איזה ארגון בין ישראלים ניהל את השליחים מישראל? מה ביקשו אנשי המוסד מחיילים יהודיים בצבא האדום מה הייתה מטרת המוסד	מה היו הילדים? מה היה הניסיון של חסיה? מתי נפרדה חסיה מהילדים?

הסיפורים: המקורות ידע המלאים - סיפורים מטרסה.

<https://tarasa.me/premium/61803a8cb06a5b006c6d6995>

הבריגדה-

מבצע הכפילים: אוריאל יוסף ויוסף טנצר

אוריאל יוסף:

די מהר התברר לנו כי המשימה החשובה שעומדת לפנינו עכשיו אינה משימה צבאית, אלא סיוע לניצולי השואה וטיפול בהם. פעלנו בסודיות גמורה. מתחת לאפם של הבריטים הקמנו תשתית ארגונית שדאגה

להעביר רבע ממנות המזון שלנו לפליטים השורדים. החיילים עזרו באיתור יהודים, בריכוזם ובהעברתם בנתיבי הבריחה לאיטליה.

הבריטים הבינו די מהר מה הולך, אך בהתחלה העלימו עין. בהמשך לקראת קיץ 1946 התקבלה הידיעה כי הם עומדים לפזר את הבריגדה וכי אנו לקראת חזרה הביתה. מיד התחלנו לחשוב איך להישאר או לפחות להשאיר חלק מאנשי הבריגדה באירופה כדי שיוכלו להמשיך בפעולות ההצלה. עלה רעיון להשאיר גרעין של חיילים ארץ ישראלים כדי שאלה ימשיכו בפעילות הסיוע לבריחה. בעיקר התמקדנו ברעיון שהנשארים יעבירו אימונים צבאיים לצעירים יהודיים ניצולי המחנות והמחבואים והיערות. הרעיון היה לאמן את החניכים הצעירים כך שיוכלו עם הגיעם ארצה, להצטרף לכוח המגן של הישוב.

היינו צריכים בעצמנו לבחור את "הכפילים" שלנו מבין ניצולים צעירים שהגיעו לכאן בדרכי הבריחה והיו בדרכם לארץ ישראל. "הכפיל" היה צריך להדמות בצורה סבירה לחייל שאת זהותו קיבל. הוא היה צריך להיות בעל תושייה ותעוזה כך שאם הבריטים יתחקרו או יתשאלו אותו מי הוא, הוא יוכל לעמוד בכך. ברור כי ניצולי מחנות עם מספר על הזרוע לא יכלו להשתתף במבצע ה"כפילים".

נסענו לחוות הכשרה בבלגיה, שם היו צעירים בדרכם לעלות לארץ, כדי לבחור כל אחד את ה"כפיל" שלו. העמידו לפנינו שורות של בחורים ואמרו – זהו תבחרו. צעדתי לאט בשורה והעיניי נפלו על אחד הצעירים. לא ממש דומה לי אבל היו לו עיניים כחולות עם מבט ער, להוט, מבין עניין. בחרתי בו.

למחרת הגיעו הצעירים למחנה שלנו, לבושי מדים. שלושה ימים לימד כל אחד מאיתנו את ה"כפיל" שלו כל מה שאפשר היה לדחוס בזמן כה קצר: תולדות חיים, משפחה, המסלול הצבאי שעברנו בצבא הבריטי. בנוסף כל אחד מה"כפילים" אומץ על ידי אחד מחברנו שעמד להשתחרר. תפקיד המלווה היה לסייע ל"כפיל" וללוותו עד השחרור בארץ. נפרדנו ויותר לא שמעתי עליו.

יוסף טנצר:

לגרעין ההכשרה הבלגי הולנדי שלנו הגיע איש בריגדה וביקש מתנדבים. אני מתנדב מיד עם עוד ארבעה חברים. למה? לאן? לא שואלים.

בדרכים לא דרכים מסיעים אותנו למקום בלתי ידוע. רק אז מסתבר לנו שיביאו חיילים מהבריגדה ויבחרו מביןנו "כפילים" שיעלו במקומם לארץ ישראל. כל חייל בוחר מישהו והולך. שבוע עבר ועוד שבוע ואני חושב – איש לא בחר בי. ושוב באה קבוצת חיילים ואני מסתכל עליהם בעיניים כלות. אתה, מצביע עלי אחד מהם. זה היה אוריאל.

בתעודות בריטיות לא הייתה תמונה, רק תאור כללי. ומי בכלל מסתכל. שלושה ימים הינו יחד. למדתי את תולדות חיון, למדתי להכיר נשק, לזהות דרגות קצונה, לדעת למי מצדיעים ולמי לא. למדתי איך מדברים ואיך מתנהגים חיילים בצבא בריטי. לכל אחד מאיתנו היה מלווה צמוד, "אבא" ששמר לבל נטעה ולבל נתבלבל. עשר שנים אחרי המבצע המלווה הצמוד שלי נפל במצע סיני.

עם חיילי הגדוד השני עברנו מבלגיה לצרפת ומשם למצרים. הייתי מאושר. איזו גאווה מלאה את החזה להסתובב עם מדים, עם דרגות, עם סמל הבריגדה היהודית עם מגן דוד. הבריטים חשדו כנראה במשהו. מדי פעם היו חוקרים אותנו ושואלים שאלות. אולי סתם חיפשו חיילים העוסקים ב"עניינים לא כשרים". עמדתי בכל השאלות בלי לטעות.

ביוני 1946 הגעתי לארץ ישראל. חברי הגיעו גם הם וביחד הקמנו את קיבוץ משמר הנגב, בלילה בו עלו בחשאי 11 הנקודות בנגב הצפוני. עם אוריאל לא נפגשתי כל השנים הארוכות הללו. ואז התקיים הכינוס, המפגש. איש גבוה עם שער לבן הסתובב אלי. - זה אתה? נסגר מעגל.

איגוד הקיבוצים-

תנועות הנוער: יהודית גץ

יהודית גץ - לודג'

שלושה שבועות נסענו ברכבת לפולין. הפעם הייתה זו רכבת נוסעים רגילה, אבל כשחצינו את גבול פולין, הנסיעה התחילה להיות מפחידה; ביערות שלצדי מסילת הרכבת הסתתרו פולנים. הם ידעו שברכבות נוסעים יהודים ששבים לפולין, והם ירו עליהם. המחנכים הכינו אותנו למקרה שיהיו יריות: "אם זה יקרה" הם אמרו "עליכם לשכב מתחת לספסלים. ובכלל אל תסתכלו החוצה, לנוף, זה מסוכן" פחדנו, אבל למזלנו הנסיעה עברה בשלום.

סוף סוף, ב- 30.5.1946 הרכבת הגיעה לעיירה גוסטינין שבנפת גוסטינין, השוכנת 82 ק"מ צפונית ללודג'. שם הוקם מחנה מעבר בשביל הילדים שחזרו מרוסיה לפולין. המחנכים שלנו, שהתלוו אלינו לגוסטינין, העסיקו אותנו במשך שהותנו שם ואני הרבתי לטייל במחנה עם בולק, כאן בית הילדים שלנו התחיל להתפזר, וכל אחד הלך לדרכו. כדי לצאת משם היה צורך באישור או בליווי של אדם מבוגר, ולנו לא היה מי שיאשר או שייקח אותנו; אמא, סבתא, אסתר וחיים יוסף לא היו אתנו, הם כבר היו בגרמניה, במחנה הפליטים פוקינג. גם כסף לא היה לנו.

חלק מהילדים ברחו מהמחנה באמצעות שליחים מתנועות נוער ציוניות. זה פעל כך: שליח היה מגיע במשך היום, מדבר באופן אישי עם הילדים, ומתאם אתם זמן בריחה בשעת לילה. בלילה השליחים חיכו להם והעבירו אותם ברכבות, בדרך כלל ללודג', שם היו מרוכזים "קיבוצים" שהתארגנו ליציאה לישראל.

אחד המדריכים שהגיע מלודג' מסר לי מכתב מחברה ללימודים בפולטוסק. היא כתבה שהיא נמצאת בלודג', בקיבוץ של "הנוער הציוני" בו התקבצו ילדים ובני נוער יהודים והם מתכוונים לעליה לארץ ישראל. היא הציעה שאגיע לשם עם אחותי. במכתב הייתה מצורפת כתובת מדויקת עם הוראות הגעה, אבל קבלתי רק את הדף הראשון שלו. המדריך איבד את הדפים האחרים ובהם גם חתימת הכותבת. אז מי החברה שכתבה את המכתב?

למרות שלא הייתה לנו תשובה, החלטנו ללכת בעקבותיו, ולנסוע ללודג'. יצאנו לדרך, אבל מה שהממונים לא ידעו, זה שבדרך התפצלנו - המחנכת אכן המשיכה לורשה, ואילו אנו המשכנו ללודג'. הפעם עשינו את הדרך לבדנו, ללא קבוצה וללא ליווי של מבוגר.

ברכבת ללודג' ישבו לידנו פולנים שיכורים שדיברו נגד היהודים. נבהלנו. הרגשתי שהבטן מתהפכת לי. קמנו ממקומותינו והלכנו לכיוון דלת היציאה מהרכבת. נשארנו שם עומדות עד סוף הנסיעה הארוכה. בלודג', ברכבת החשמלית, הסיפור חזר על עצמו. שוב ישבו מולנו פולנים שדיברו נגד היהודים, ואמרו זה לזה: "כל כך הרבה יהודים נשארו!" ואני כל כך פחדתי. זו הייתה קבלת הפנים שלנו בפולין. בסוף יוני, לפנות ערב הגענו לקיבוץ של הנוער הציוני בכתובת שקבלנו: רחוב גרוטוויץ' 25. שמחנו לפגוש שם חברות שלנו מסמרקנד וגוסטינין. הן פנו למדריך האחראי, צבי גץ, בבקשה שיצרף אותנו לקבוצה. והוא הסכים. וכך נקבע הגורל המשותף של צבי ושלי.

וכך הצטרפנו לתנועת הנוער הציוני, ל"קיבוץ הצופה" הקיבוץ כלל כ-60 איש ובהם ילדים בני 10-11 ומעלה. כל קיבוץ הצופה גר באחת הקומות שבבניין. בקומות האחרות היו דירות בהם גרו פולנים. הייתה שמועה כי בקומה שמתחתנו גרה קבוצת פולנים שפעלה נגד היהודים. פחדנו שהם יפרצו לקומה שלנו, ולהגנתנו, כדי לחסום את הדלתות, בלילות בנינו בריקדות של שולחנות וכסאות.

גרנו בצפיפות, בתנאים סניטריים ירודים והיה מחסור באוכל, אבל כל אלא לא הפריעו לנו, שהרי היינו

מורגלים בתנאים קשים. אבל הפעם זה היה שונה, הפעם נמצאנו בתנאים אלה כדי להגשים את החלום שלווה אותנו מילדותינו: עליה לארץ ישראל. והפעם הגשמתו נראתה ממשיה יותר מתמיד.

בלודג' שמרנו על מסגרת חיים רגילה ככל האפשר, עם סדר יום קבוע שסבב סביב ציונות וצופיות. לבשנו תלבושת צופית, כשצבעי העניבות מפרידים בין קבוצות הגיל השונות. למדנו לימודים כלליים, למדנו עברית ושמענו הרצאות על ציונות. ובאותו הזמן, אמא שלנו הגיעה ללודג'. סבתא, אסתר וחיים יוסף נשארו בגרמניה.

בית הילדים-

חסיה בורנשטיין

חסיה פתחה את בית הילדים היהודי הראשון בלודג'. היא לא רק אספה את הילדים היהודים ממנזרים, כנסיות, משפחות נוצריות, מקומות מסתור ומחבוא, אלא אף גרה עמהם בבית הילדים. היא הייתה עם הילדים שצעקו בלילות את הסייטות שלהם, היא הייתה עם הילדים שתמיד "היו רעבים". היא דאגה שסלסלת לחם תהיה תמיד מוכנה במטבח למי שצריך, ביום או בלילה. היא הייתה לילדים האמא שנרצחה, האחות שמתה מול עיניהם, וגם מדריכה ומחנכת. לימים סיפר אחד הילדים: "הייתי גנב ושודד, מרביץ, פרא אדם. לולא חסיה, שידעה לחבק, לעבוד עם הילדים, שהייתה דמות אם, הייתי נהפך לפושע". חניכה אחרת סיפרה: "בחום ובמשחקים היא החזירה לנו את ילדותנו".

במסגרת תנועת הבריחה בדרך לא דרך, עם תעודות מזויפות עברה חסיה עם הילדים את הגבול לגרמניה. ומשם המשיכה לנדוד עם הילדים שלה: שוב אורזים תרמיל קטן עם כל מה שיש בעולם ושוב נוסעים, בתנאים קשים למקום לא ידוע, למחנה אחר. בשנת 1947 נמסר לחסיה כי הילדים הגדולים יותר יוצאו לדרך בלילה. הודיעו לה שהילדים הקטנים יאלצו להישאר עקב חשש שסכנות ותלאות המסע יפגעו בהם. חסיה הודיעה כי יותר היא לא תפריד בין אחים וסרבה להשאיר את הקטנים, למרות הסכנה. הם יצאו ביחד, בלילה, לכיוון חוף הים התיכון ממנו יצאו לתחנה האחרונה – לארץ-ישראל. חסיה והילדים הוברחו מגרמניה לצרפת ושם עלו על אוניית המעפילים "תאודור הרצל". האונייה נתפסה על-ידי המשחתות הבריטיות והחלום להגיע לארץ נדחה שוב. יחד עם שאר מעפילי האונייה חסיה והילדים גורשו למחנה מעצר בקפריסין. שוב גדרות תיל, שוב תנאים קשים. במשך כחצי שנה המשיכה חסיה להיות עבור הילדים אמא, אבא, אחות, תחליף למשפחה שנרצחה. חסיה נפרדה מ"הילדים שלה" רק לאחר השחרור מהמחנה בקפריסין והגעתם ארצה.

השליחים מהישוב:

צבי נצר

באביב 1946 בלייפציג בגרמניה נפגש שאול אביגור עם הקצין ארקדי טימור, קצין בצבא האדום בדרגת אלוף משנה. הקצין פיקד על חטיבת השריון שפרצה לברלין באפריל 1945. החטיבה הוצבה בברלין במסגרת חיל המצב.

עם הקצין נפגש צבי נצר, שליח המוסד לעליה ב' בפולין ומפקד הבריחה שם. נצר יצר עם טימור קשר. טימור סיפר לנצר כי הוא יהודי ונצר החליט לגיסו לטובתו. נצר סיפר לטימור על ההגנה ועל פעולותיה בארץ וביקש את עזרתו. תחת פיקודו של לוטננט - קולונל טימור היו שתי פלוגות טנקים מסוג שרמן. הצבא האדום קיבל את הכלים במסגרת הסיוע האמריקאי. נצר ביקש לקבל מידע ותרשימים על הפעלתם של השרמנים.

לפגישה השנייה הצטרף שאול אביגור. פגישה סודית בהחלט.

אביגור אמר לטימור כי איננו רוצה לערב אותו בענייני ריגול, כי אנו רק רוצים בית ומדינה. הוא סיפר לקצין הסובייטי על ארץ ישראל, על הישוב בארץ ועל המלחמה שתגיע בקרוב. טימור התרגש מאוד וכך נוצרה דרך להעברת חומרי הדרכה על השרמן ועל טנקים מסוג T-34.

התקיימו פגישות נוספות וטימור ארגן סיוע של קצינים יהודיים נוספים של הצבא האדום לסיוע לפעילות תנועת הבריחה, למשל, הסעת פליטים יהודיים במשאיות צבאיות סובייטיות והברחת גבולות.

נעשה כל שניתן כדי לא לסכן את טימור. אביגור ביקש מטימור לא לערוק מהצבא אך לשמור על יהדותו. למרות זאת טימור נאסר וישב חמש שנים במחנה כפייה סובייטי באשמה של עידוד קציני צבא יהודיים לעזוב את ברית המועצות ולהגר לישראל. הוא עלה עם משפחתו לארץ רק בשנת 1960 בעזרת "נתיב", משרד חשאי לטיפול ביהדות הדממה שמאחורי מסך הברזל. ארגון ששאל אביגור הקים וצבי נצר פעל בו.

שיעור 4 - ילדים ונוער בתנועת הבריחה

מטרות:

1. להתחבר לחוויה שהייתה לילדים ונוער בתקופת סוף המלחמה.
2. ללמוד אילו אתגרים היו לילדים ונוער בתקופת סוף המלחמה.
3. לעסוק בדילמות שהיו לילדים ונוער בתקופת סוף המלחמה.

מבנה השיעור:

1. קטע קריאה: מאפיינים של ילדים ונוער בתקופה שלאחר השואה
2. פעילות בזוגות "צידה לדרך": מה ילדים לקחו איתם בסוף המלחמה
3. שיתוף
4. הצפה
5. בזוגות- מגוון דרכי בריחה של ילדים: העמקה בדרכי הבריחה שלהם
6. הסבר וסרטון - מי היו האנשים בחרו לקחת אחריות על חווית הילדים בסיום המלחמה
7. הסבר- פוגרום קילצה
8. דיון לסיכום

מהלך השיעור:

1. קטע מתוך הספר "אחת ממעטים", חסיה בורנשטיין-ביליצקה: קטע קריאה מחולק ל8 פתקים ממוספרים (נספח 1 בסוף השיעור): מחלקים בכיתה וכל אחד/ת קורא/ת בתורו/ה.
2. מחלקים לכל זוג - שק עם מילים (נספח 2 בסוף השיעור): כל מילה היא דבר שאפשר היה לשים אותו בשק שאיתו הילדים הסתובבו בערים וביערות- כל זוג בוחר את הדברים שלדעתו כדאי שישמרו לאחר המלחמה ולקראת העלייה לארץ ישראל.
3. משתפים בבחירות- מבקשים מכמה זוגות לשתף בקצרה:
 - מה עזר לכם לבחור מה לקחת בדרך לארץ ישראל?
 - מה החפץ שהיה הכי קל לבחור?
 - על איזה חפץ הכי התלבטתם?
 - מה אתם יודעים להגיד על החיים של הילדים בסוף המלחמה?
4. הצפה: (כותבים תשובות על הלוח) נגמרה המלחמה באירופה, ילדים נמצאים באלפי מקומות מסתור ממנזרים ובתי מסתור ועד יערות וגטאות ריקים. מה לדעתכם הם עושים? **איך לדעתכם ילדים עלו לארץ ישראל?**
5. כל זוג מקבל סיפור של ילד/ה (נספח 3 בסוף השיעור) קוראים ועונים על השאלות
 - אילו אתגרים היו לו/ה בסוף מלחמת העולם השנייה?
 - מי היה שם עבורו/ה בסיום המלחמה?

6. חזרה למליאה: קוראים הסבר המחולק ל 9 קטעים שאפשר לפזר בין התלמידים בכיתה (נספח 4 בסוף השיעור) ורואים סרטון על פוגרום קילצה- 7 דק'
– <https://www.youtube.com/watch?v=XGsyvLEoHdI>

7. הסבר: פוגרום קילצה שינה ליהודים את התפישה העמוקה ביותר על אירופה- **לא משנה אם המלחמה נגמרה, האנטישמיות לא**. לכן המצב באירופה שונה מאוד מתקופת השלטון הנאצי ועם זאת הוא עדין מאיים על הביטחון של היהודים באירופה.
8. דיון לסיכום:

- אילו פתרונות הצלה היו לילדים עוד באירופה לאחר המלחמה?
 - מה היו המוטיבציות שלהם להישאר באירופה?
 - מה היו המוטיבציות שלהם לעלות לישראל?
- איך ילדים עלו לארץ ישראל? **את זה נגלה באופן מלא בשיעור הבא.**

קטע מתוך הספר "אחת ממעטים", חסיה בורנשטיין-ביליצקה – נספח 1

1. "לאט לאט הקיף אותנו הצבא האדום. קודם בודדים, אחר כך קבוצות הולכות וגדלות. לא אשכח את אושר המפגש איתם. תחושת הרווח וההצלה. שמחה אדירה. הבלתי יאומן קורה. המלחמה נגמרה. פתאום הבנו זאת."
2. "המלחמה נגמרה! העיניים מוצפות דמעות, אבל כבר לא של בכי שלא נגמר. אלו רק דמעות מתהוות. דרך שקיפותן אני רואה עץ אלון ענק, הולכת אליו ומתיישבת על פינת גזעו. לבד. בשקט. המלחמה נגמרה. ומה עכשיו?"
3. "בכל שנות המלחמה לא באמת חשבתי, לא באמת חשבנו, על הרגע שהיא תיגמר. זה היה כל כך בלתי מציאותי. היינו מגויסים טוטלית. לתנועה, למחתרת, לגטו, ליער. פתאום המלחמה מאחורינו ואני נשארת בחיים."
4. "מי בכלל נשאר לי בעולם? איפה עוד יש יהודים? נותרו החברים שביער, הבנות בצד הארי, מעט יהודים שהסתתרו בעיר ולא היו במחתרת, וזהו."
5. "אני ללא משפחה. בלי אמא, אבא, אברהמ'ה ובלה, רוחל'ה וציפורק'ה, בלי כל הדודים, הדודות וילדיהם, ללא חבריי לגדוד כרמל, איתם גדלתי יחד שמונה שנים, ללא המעגל הרחב של חברי בקן גרודנו, ללא אחי הלוחמים."
6. "אילו היו שואלים בראשית המלחמה מי יישאר בחיים, איש לא היה מעלה את שמי כמועמדת ואני פחות מכולם. לא יכולתי להבין איך מכל המשפחה הרחבה שלי, מכל קן גרודנו המפואר, דווקא אני שרדתי. כל הערב ההוא נצמדתי אל גזע האלון."

7. "ידעתי שצריך להעניק לילדים בית חם ללא הפסקה, לרכוש את אמונם ולתת להם תחושת שובע. חיבקתי, ליטפתי, החזקתי על הידיים, קמתי בכל שעה בלילה בה נזקקו לי וחייכתי. כל הזמן חייכתי. גם כשבתוכי דמעות."

8. "יצרתי אצל כל ילד את התחושה שאני שייכת לו ויחד עם זה חיזקתי את תחושת היחד המשפחתי. לא ביטאתי רחמים אבל כאבתי את חייהם, את גורלם. מתוך המקום הבודד והעצוב שאין שיעור לצער המתקיים בו, יכולתי למשות אותם רק באהבה טוטלית, בנתינה שאין לה גבולות, בקבלה מוחלטת."

מילים (נספח 2):

מטבעות (מעבודות שעה)	שרשרת זהב של אמא
ליקוטי אוכל (מהיער)	טבעת אירוסין של אבא
תמונה שנשארה לו	מעיל עבה לימים קרים
סידור מהבית שהיה	מחברת לכתוב יומן
סכין	שרשרת צלב
אקדח	בקבוק מים
אצטרובל מזל	זוג גרביים נוסף
תעודה מזויפת שקיבל	

סיפורי ילדים (נספח 3)**חנקה**

אישה אחת, פעילת הבריחה, הביאה אלינו לבית-הילדים בלודז' שבפולין את חנקה. קראנו לה "הגויה" הביאו אותה ממנזר. המטפלת ספרה לנו שכאשר הודיעו שמחר סוגרים את הגיטו אמא של חנקה נתנה אותה לנזירות שיצילו אותה מהנאצים. אבא שלה כבר נרצח ברחוב והיה ברור לאמא שלוקחים את היהודים למות. היא ידעה שהיא לא תוכל להציל את חנקה הקטנה.

אנחנו, בבית הילדים, קראנו לחנקה "גויה" כי היה לה צלב על הצוואר. היא לא היחידה שהגיעה אלנו עם צלב, אך היחידה שסירבה להיפרד ממנו. המחנכים קיוו שאנחנו הילדים נעזור לה להוריד אותו. אנחנו צועקים עליה, פוגעים בה קוראים לה "גויה". נושאי הצלבים שנזאקים עלינו, אחרי מה שהם עשו למשפחותינו. פעם אחת הוא אפילו קרעו לה את השרשרת מהצוואר. אך היא בשלה מתפללת לישו.

מרים

כשהייתי נדרשו לעזוב את בתיהם ולעבור לגטו הוריה של מרים הבינו שסיכוייהם לשרוד קטנים. לאבא של מרים היה בכפר סמוך שותף לעסק שקשריהם היו הדוקים מאוד. הוא לקח את מרים הקטנה אל הכפר אל משפחת השותף, הציע להם את כול כספו, סכום נכבד מאוד, כדי שישמרו על מרים בביתם עד שתסתיים המלחמה. אז יבואו לקחתה. התוכנית הייתה שמרים תהפוך למריה ותוצג כבתה של אחות האשה, שנפטרה ממחלה ולכן היא באה לגור איתם. אבא של מרים ביקש מאבי המשפחה שידאג שעם תום המלחמה, הוא ידאג להחזירה ליהודים. וכך היה. מריה השתלבה יפה במשפחה שאהבה אותה ואהבה את חיי הכפר. המלחמה נסתיימה.

לכפר מגיעה דודתה האמיתית של מריה/מרים יחד עם פעיל תנועת בריחה שעוסק באיסוף ילדים יהודיים ממסגרות נוצריות. הדודה של מריה/מרים, מספרת כי כל המשפחה נרצחה, לא נשאר בחיים איש, רק שתיהן, מרים הקטנה והדודה אסתר. אסתר החליטה לעלות לארץ ישראל, שם תהיה מדינה של יהודים והיא מבקשת לקח אתה בת משפחתה היחידה עלי אדמות. פעיל הבריחה מספר כי בזמן המלחמה הילדים היו הראשונים למות. בפולין מתוך כמיליון ילדים יהודיים נותרו רק כ- 5000. לעם היהודי כמעט לא נותרו ילדים. המשפחה הנוצרית מבינה, אך מבקשת להשאיר אצלה את מריה, שהם למדו לאהוב. הם מציעים למריה בית חם ואוהב. לדודה אסתר אין בית, אין אפילו עדין מדינה.

שושנה

מאשה, פעיל תנועת הבריחה, הגיע עם קבוצת ניצולי שואה לעיירה האוסטרית סלפלדן. העיירה נמצאת לרגלי האלפים ומן העבר השני שלהם, הגבול עם אטליה. ליד העיירה נמצא מעבר הקרימל, מעבר אלפיני קשה במיוחד שיש לעבור אותו ברגל. משה והקבוצה נודדים באירופה בנתיבי הבריחה חודשים ארוכים, חלק מהאנשים אפילו שנים. מפולין לצ'כיה ומשם לגרמניה ו/או לאוסטריה ושם שהות לא פשוטה במחנות העקורים.

מעבר הקרימל הוא הגבול האחרון ובאיטליה התנאים טובים בהרבה, שם גם מחכות אוניות המעפילים שייקחו את הניצולים לארץ-ישראל. שושנה הגיעה עד כאן עם יוסל'ה, בנה בן הארבע. הוא ירוד פיסית, נראה קטן לגילו, אך מתנהג כמבוגר. גדל במחבוא במרתף של איכר פולני. הוא יודע לא לבכות, לא להתלונן. מחר עם ערב הקבוצה תצא לדרך במעבר הקרימל.

משה מודיע לשושנה כי היא לא תוכל לצאת אתם, הדרך קשה מדי והיא לא תוכל לטפס על האלפים עם יוסל'ה על ידיה. היא מתחננת למשה שייקח אותה עם הקבוצה. "יהיו חברים שיעזרו", היא אומרת. אם לא תצא עכשיו היא יודעת וגם משה יודע, שהיא ויוסל'ה יישארו במחנה זמן רב. "את כל משפחתי איבדתי בשואה" אומרת שושנה למשה "את הורי, את בעלי, את שני ילדי הגדולים. נשאר לי רק יוסל'ה. אני לא נשארת כאן על אדמת אירופה הארורה. אני הולכת לישראל. ואתה, משה, תמצא דרך לקחת אותי אתכם."

הרשל

הרשל היה בן 7 כשאמא נרצחה על ידי הגרמנים. הרשל ואבא ברחו ליער ושם חיו. אבא נהרג כשיצא לכפר להביא מעט אוכל. הרשל. נשאר לבדו ביער ושרד. תחילה חי ממה שליקט ביער ובהמשך מצא אשה כפרית שהסכימה שיגור אצלה במתבן, יעבוד בשדה ויקבל בתמורה אוכל. התנאים היו קשים ביותר. במהלך השנים הללו הרשל כמעט שלא דיבר, הוא ידע מלים נחוצות בשפת הכפריים, אך לא הוא ולא הם הירבו בדיבור.

בתום המלחמה הגיע הרשל אל בית ילדים של הבריחה. שם פגש מדריך מן הארץ, שהגיע כדי לעבוד עם הנערים והנערות ולהכיןם לקראת עלייתם ארצה. הילדים למדו עברית, לימודים כלליים ושירים מארץ-ישראל.

הילדים אוהבים את המדריכים שאומרים "אתם תהיו נערים חדשים, זקופים, גאים, שזופים וחזקים. אתם תדברו עברית ותהפכו לנערים עבריים".

והרשל במצוקה. מי הוא? רצף חייו כאילו נקרע. הוא רוצה לשכוח את העבר, את הזוועות שעבר בזמן המלחמה, אך עם השכחה אובדים לו הזיכרונות מהבית, שפת אמו מתחילה להישכח. והם רוצים שיהיה משהו אחר עם שפה אחרת, עם מנהגים אחרים, עם בגדים אחרים ואוכל אחר. אפילו את שמו הם דורשים ממנו לשנות, לא עוד הרשל אלא צביק'ה. כך יהיה מוכן להתערות בחיי הארץ, כך יהיה נער עברי חדש בישראל.

והוא מתגעגע לבית אבא ואינו רוצה לאבד את זיכרונות הילדות- רוצה להיות הרשל אבל הוא גם מתרגש לקראת העלייה לארץ ורוצה להיות לוחם הגנה אמיץ - רוצה להיות צביק'ה. איך יחיה עם הקרע בחייו? מי הוא באמת? איך יוכל לחבר את השברים.

הלה

הלה הייתה בת 8 שברחה עם משפחתה מהגטו. במהלך שנות המלחמה ברחו ממקום למקום עם משפחתה ובנוסף לבריחה איבדה את משפחתה אחד אחרי השנייה- אבא, סבתא, סבא ואמא, רק אחיה נשאר איתה. לבית היתומים אשר נמצא במחנה הפליטים בגוסטינין היא מגיע עם רוסיה וישר מרגישה את ההבדל בין רוסיה לפולין. בפולין הילדים מרגישים בנוח להמשיך להשתמש בכינויים אנטישמים ויש תחושת עוינות גדולה.

את בית היתומים הקימו חניכי תנועות הנוער הציוניות ששרדו את השואה בעזרתם של שליחים מארץ ישראל. מטרת הארגון הייתה לקבץ את הילדים היהודיים ששרדו את השואה, להחזירם לחיק העם היהודי ולהעלותם לארץ ישראל.

בהתחלה הפרידו בין הילדים היהודיים לילדים הפולנים שהגיעו למחנה הפליטים, אותנו שלחו לעיר לודז', המדריכים שלנו עשו מלאכת קודש. לא פעם אני חושבת ושואלת את עצמי מאיפה הם לקחו את כוחות הנפש והתבונה הכה רבה להתמודד יום אחרי יום עם הבעיות הקשות שהיו לנו ילדי בית היתומים- שורדי השואה, כל אחד נושא על גבו את הטראומות שעבר בחייו הקצרים, את ההרגלים שצבר במהלך ההישרדות האנסופית של המלחמה.

במחנות העקורים היינו בזמן המתנה לעליה, היה ברור לכולם שהמטרה היא הגעה לארץ ישראל, בפולין ובגרמניה אין לנו מה לעשות, אחרי הטבח בקילצה אף אחד לא חשב שאפשר להיות במדינות האלו, בשביל לעלות לארץ ישראל עברנו בקבוצות כמה וכמה מקומות ומחנות עקורים, בכל מחנה התמקמנו, המדריכים דאגו לפעילויות שונות ומגוונות והיה גם חדר אוכל, בקבוצה שלי המדריך הכריח אותנו לדבר ביידיש, אני לא ידעתי.

בוקר אחד, ראיתי את הקבוצה של חסיה, הולכת בתורים של שלוש, מהגבוה לנמוך, כולם עם חולצות לבנות ועניבות כחולות, חסיה מקדימה עם דגל כחול לבן והדבר שהכי קסם לי שלא פחדה לדבר איתם פולנית, הדגש שלה היה על התנהגות של כבוד אחד לשנייה והחזרה לילדות. את הילדים הגדולים הפכה למדריכים וביחד איתם ניהלה את בקבוצה שרק גדלה וגדלה. רציתי להיות שם - בקבוצה שלה.

פוגרום קיילצה (נספח 4)

1. ב-1 ביולי 1946 נעלם בקילצה הנריק בלשצ'יק, ילד בן שמונה. לאחר שהוריו לא מצאו אותו, הם הודיעו על דבר העדרו למשטרה. כעבור יומיים חזר הנריק לביתו וסיפר שיהודים חטפו והחזיקו אותו באחד הבתים בעיר וכי הצליח להימלט בסופו של דבר דרך חלון הבית.^[1]
2. בבוקר 4 ביולי 1946 הלכו הנריק ואביו למסור עדות בתחנת המשטרה. בדרך הצטרף אליהם מכר, וכשחלפו השלושה על פני הבית ברחוב פלנטי 7, הצביע אותו מכר על הבית והורה להנריק לומר שבמרתף הבית הזה הוחזק בניגוד לרצונו. כשנשאל הילד אם יזהה את האיש שנעל אותו במרתף, הצביע הנריק על איש נמוך קומה, שחבש כובע ירוק ועמד באותה שעה ליד הבית.
3. בתחנת המשטרה, כמאתיים מטר מהבית ברחוב פלנטי, התקבל דיווחו של הילד באמון, ומפקד התחנה הורה לעצור את האיש בעל הכובע הירוק. שישה שוטרים, בלויית הנריק ואביו, הלכו לחפש את "החשוד". הם עצרו את קלמן זינגר, בחור דתי ניצול מחנות הריכוז, הביאו אותו לתחנת המשטרה והכו אותו. בד בבד החלו השוטרים להפיץ שמועות שיהודים חטפו את הילד וכלאו אותו במרתף.
4. בהמשך אותו בוקר החל להתאסף בקרבת הבית המון פולני מוסת, שהאמין כי בבניין מוחזקים ילדים נוצרים, שלפי המסורת העתיקה דמם משמש לאפיית מצות, ולפי הגרסה החדשה – לעירוי דם לחיילים רוסים פצועים. לעלילה נוספה שמועה שהילדים הנוצרים המוחזקים בבניין כבר אינם בחיים.
5. בשעה 11:00 לערך עצרו ליד הבית שני כלי רכב צבאיים, ומתוכם קפצו כמה חיילים מצוידים ברובים אוטומטיים. החיילים ירו על חלונות הבניין. למקום הגיעו גם כוחות משטרה, והם פרצו לבניין. חלק מחברי "הקיבוץ" של תנועת הבריחה, שהכינו עצמם לעזוב את פולין, נגררו החוצה ואחידים נרצחו מיד באכזריות. קציני צבא אחדים, שהצטרפו לאספסוף, הורו ליהודים למסור לידיהם את הנשק, שבו החזיקו לצורכי הגנה והבטיחו לשמור עליהם. כאשר הם עזבו את הבניין החלו שוטרים להרוס את הדירות וההמון ששהה בחוץ פרץ אל הבניין. התנהגותם של השוטרים שלהבה את ההמון, שהשליך אבנים לעבר המבנה וצעק שהיהודים רוצחים ילדים פולנים.
6. סמוך לבית היהודים שכן המפעל ליציקת פלדה "לודביקוב". בסביבות 12:30, השעה שבה יצאו העובדים להפסקת הצהריים, פרצו כ-500 פועלים את שערי המפעל ויצאו כאיש אחד לכיוון רחוב פלנטי. הפועלים, שהיו מצוידים בסכינים, במקלות עץ, במוטות ברזל, במפתחות ובאומים, הבקיעו מעבר בקלות ופרצו גם הם לבניין.
7. בשעות אחר הצהריים הגיעו לקילצה יחידות צבא מוורשה ופיזרו את האספסוף. ההרוגים והפצועים היהודים הועברו לבית החולים "אלכסנדרה הקדושה", והניצולים נלקחו לאצטדיון המקומי ולמשרדיו של שירות הביטחון.
8. במוצאי יום הפוגרום נערכה בעיר פגישת הבנה, שבה השתתפו הפלגים הפוליטיים השונים וסגן ראש המחוז. זה גינה את הלשכה הכנסייתית של הבישופים על אדישותה בעת ההתרחשויות. בפגישה הוסכם על נוסח של כרוז שהיה אמור להתפרסם כדי להרגיע את הרוחות. "הוועד המרכזי של יהודי פולין" בוורשה שלח לקילצה את הד"ר אברהם ברמן ואת יצחק צוקרמן, והם הביאו ליהודי העיר מזון ובגדים. בשעות הערב הכריזו השלטונות על עוצר והמשטרה הכריזה על מצב חירום.
9. ב-1998 התראיין הנריק בלשצ'יק לכלי תקשורת פולני והודה שלא נחטף, אלא שהה בכפר סמוך אצל "משפחה אלמונית" שטיפלה בו היטב. לדבריו, היעלמותו תוכננה על ידי השירות החשאי הקומוניסטי בידיעת אביו, שלאחר מכן התרה בו שלא לספר דבר על שאירע בפועל ורק לאחר את סיפור החטיפה בידי היהודים. בלשצ'יק סיפר כי במשך שנים רבות איום שלא לדבר על כך, וכי רק לאחר נפילת השלטון הקומוניסטי בפולין העז לספר את האמת.

שיעור 5- הבריחה והאתוס הישראלי

מטרות:

1. להגדיר ביחד את המושג "משואה לתקומה".
2. לבחון את מקומה של "תנועת הבריחה" באתוס הישראלי מהקמת המדינה והיום
3. לברר מה חשוב לזכור מתוך האתוס של תנועת הבריחה? ומדוע?

מבנה השיעור:

1. ההגדרה למילה 'אתוס'
2. פעילות בזוגות - ניתוח הדמויות- צברים ושארית הפליטה
3. דיון
4. ניתוח המושג- משואה לתקומה.
5. שאלת רפלקציה לסיכום המערך כולו.

מהלך השיעור:

1. קוראים ביחד הגדרה לאתוס:

אתוס שם עצם - זכר

1. מוסר, מכלול המידות הטובות.

2. מכלול הרעיונות של קבוצת אנשים, אמה או תקופה: האתוס הישראלי. האתוס של

החברה השבטית בעת העתיקה.

מערכת ערכים ואידיאלים משותפת לחברי קבוצה, שמחברת ביניהם ומשמשת כמניע

ליצירת אחדות ולכידות חברתית. מקורות האתוס יכולים להיות אירועים היסטוריים או

עלילות דמיוניות, המעצבים את הזהות הקבוצתית והמחייבים את חברה להמשיך

בדרכם.

2. בואו נחשוב מה היה האתוס בהקמת המדינה היהודית: כל זוג מקבל ציור של שתי דמויות אדם ואישה (נספח בסוף השיעור)- האחד מצייר את 2 הדמויות כדמויות ששרדו את השואה והשני מצייר את שתי הדמויות כדמויות שהקימו את המדינה.

משימה: תסתכלו על הדמויות שציירתם ונסחו כותרת לכל אחד מהציורים
תולים ברחבי הכיתה את הציורים זה לצד זה. מסתובבים בין הציורים השונים

3. דיון במליאה:

- **מה האתוס שכל זוג דמויות מביא לחברה הישראלית?** (אילו ערכים ואידיאלים הם מביאים לחברה הישראלית) (שורדי שואה: עמידות אל מול החיים, שמירה על הזהות היהודית, | צברים: יצירה, אהבת ארץ- חיבור לאדמה, חוזקה ואומץ)
- מה הדברים השונים ביניהם?
- מה הדברים הדומים בהם?

4. מפענחים ביחד את המושג "משואה לתקומה"
- מה המשמעות של המושג "משואה לתקומה" להבנתכם?
 - מה הוא מייצג בחברה הישראלית?
 - איזה אתוס הוא מספר? על אילו ערכים הוא מתבסס?
 - למה לדעתכם, מוותרים ביצירת האתוס על השלב של סיום המלחמה ותנועת הבריחה באתוס הישראלי?
 - מה לדעתכם על כך?
 - האם חשוב בעיניכם ללמוד על "תנועת הבריחה"? אילו גוונים הסיפורים מוסיף לסיפור הישראלי?
 - איזו חשיבות יכולה להיות הכנסת האתוס של "תנועת הבריחה" ללימודי ההיסטוריה?
 - עבור מי האתוס הזה יכול להיות משמעותי: (משפחות שורדי השואה, משפחות שליחי הארץ, משפחות לוחמי הבריגדה - **האנשים שאחד או אחת מבני/ות המשפחה עשו מעשי גבורה שיהודים יגיעו למקום מבטחים בסוף המלחמה**)

5. **רפלקציה:** תלמידי הכיתה עונים על השאלה:
- מה חשוב לזכור מתוך האתוס של תנועת הבריחה? [בקישור הזה](#) שמוקדן על הלוח, מבקשים ממספר תלמידים ותלמידות לספר למה הם כתבו.

*מומלץ ליצור קשר עם עמותת מורשת הבריחה שסייעו בבניית מערך זה וליזום מפגש עם פעיליה.

